

Dansk musikhistorie og musikformidling ca. 1800-1950

af dr.phil. h.c., musikantikvar Dan Fog

I 1993 erhvervede Det kongelige Bibliotek "Dr. phil. h.c. Dan Fogs Samlinger og Arkiv til Dansk Musikhistorie og Musikformidling ca. 1785-1930". Erhvervelsen, der er en af de største samlede erhvervelser til Musikafdelingen siden anden verdenskrig, muliggjordes gennem en meget betydelig økonomisk støtte fra følgende 10 fonde: Augustinus Fonden, Beckett-Fonden, Carlsbergfondet, Johannes Fogs Fond, L.F. Foght Fond, Gangstedfinden, E. K. Jørgensens Fond til fordel for Det kgl. Bibliotek og Lasson Andersens Fond. Ved køb fra private og overtagelse af samlinger og andre antikvarier havde Dan Fog gennem 40 års musikantikvarisk virksomhed opbygget en enestående national samling, om hvilken det må siges, at det ville være sidste gang i dansk musikhistorie, noget sådant kunne lade sig gøre i privat regi.

Arkivet omfatter 88 samlinger med henved 660 arkivkasser i 2 formater med nodetryk, manuskripter og arkivalier, optegnelser, blade, speciallitteratur, specielle eksemplarer af særlig proveniens eller betydning m.v. Det har betydning ikke bare ved - sammen med bl.a. Det kongelige Biblioteks samlinger - at have været grundlaget for Dan Fogs egen forskning og publikationer, men supplerer og udbygger bibliotekets eksisterende samlinger ikke mindst ud fra synsvinkler, den "traditionelle" accession ikke altid giver mulighed for at udforske. Arkivet stilles nu efter tilendebragt registrering og ejermærkning til rådighed for forskningen fra d. 1. september 1995 på Slotsholmens læsesal. Dan Fog har selv udarbejdet omfattende samlings- og arkivregistraturer (i alt ca. 5.500 sider), der i indbundne, fotokopierede eksemplarer vil være til rådighed på Læsesalen og på biblioteket ved Københavns Universitets Musikvidenskabelige Institut. Arkivet benyttes ved at bestille hele pakker med angivelse af samlings- og pakkenumre.

Dan Fog giver her en personlig introduktion til arkivet og dets muligheder. [ekn]

Samlingerne er anlagt som *dokumentarsamlinger til dansk musikhistorie og musikformidling*, fra ca 1800 til ca. 1950. De er blevet til over en periode på 40 år, og de byder på et meget varieret og uensartet materiale. Tilsammen giver de muligheder for studier af vidt forskellig natur ud fra primærkilder. Oversigten over samlingerne kan give en fornemmelse af de muligheder, der her er bevaret. Meget materiale er i tidens løb gået tabt, og meget væsentligt stof er ikke mere tilgængeligt. Forlagsarkiver eksisterer praktisk talt ikke, og de store offentlige bibliotekers bestand er

præget dels af, at pligtaflevering ikke altid har fungeret lige effektivt, og dels af at skiftende tiders opfattelser har haft en effekt på det, man har valgt at bevare.

I det følgende refereres til enkelte samlinger således: #17 henviser til samling 17.

Et grundlæggende princip i anlægget er kronologien. Da nodetryk i modsætning til bøger ikke er udstyret med udgivelsesår, er praktisk talt alt dateret i et omfang, der åbner muligheder for en historisk orientering. Endnu mangler en retrospektiv dansk musikfortegnelse, der dækker perioden 1854-1971, men forarbejderne dertil foreligger her i en realisabel form (#69-71).

De enkelte samlinger er gennemgående udførligt beskrevet og dateret, så at en løbende udvikling kommer til udtryk. Stoffet er behandlet ud fra en række specielle synsvinkler. Fællesnævneren er den omfattende og alsidige bevaring af danske node-tryk i en tidsmæssig udvikling, men uden skelen til mere eller mindre fiktive musikalske kvalitetskrav.

Samlingerne falder i grupperne:

A:	01-09a:	Komponistsamlinger I
B:	10-15 :	Komponistsamlinger II
C:	16-28:	Trykte noder, Temasamlinger
D:	29-32:	Manuskripter og dedikationer
E:	33-42:	Trykt litterært materiale
F:	43-51:	Musikforlag, -handel og -formidling
G:	52-63:	Nodetryk
H:	64-74:	Registranter. Musikbibliografi
J:	75-85:	Diverse samlinger

Oversigt over samlingerne

Omfanget angives ved antallet af kasser og registrantens sidetal.

A Komponistsamlinger I: primærsamlinger

1	Hartmann, J P E (1805-1900)	23 ks	201 s.
2	Hartmann, Emma = Fr. Palmer (1807-1851)	1 -	17 -
3	Rung, Henrik (1807-1871)	8 -	88 -
4	Lumbye, H C (1810-1874)	14 -	136 -
5	Heise, Peter (1830-1879)	14 -	106 -
6	Lange-Müller, P E (1850-1926)	13 -	96 -
7	Henriques, Fini (1867-1940)	7 -	70 -

8	Høffding, Finn (f. 1899)	5 -	45 -
9	Forgeron, Louis = Ludvig Smith (1850-1924)	1 -	6 -
9a	Gade, Jakob (1879-1963) Komponistens trykte produktion som præsenssamling med udførlig dateret og indekseret katalog.	2 -	35 -

B Komponistsamlinger II: sekundærsamlinger

Tillæg til tidligere bibliograferede samlinger; nr. 12: Gebauer med udførlig komponistkatalog.

10	Barnekow, Chr. (1837-1913)	2 -	4 -
11	Berggreen, A P (1801-1880)	5 -	5 -
12	Gebauer, Joh Chr (1808-1884)	1 -	70 -
13	Kuhlau, Fr (1786-1832)	2 -	3 -
14	Weyse, C E F (1774-1842)	4 -	4 -
15	Nielsen, Carl (1865-1931)	2 -	5 -

C Trykte noder. Tema-samlinger

16	Node-periodica. 46 publikationer 1795-1932	44 -	432 -
17	Den danske vaudeville 1825-1900	16 -	63 -
18	Den danske revy 1850-1945	23 -	44 -
18a	Operetter og sangspil 1852-1943 - summarisk registreret	11 -	14 -
19	Døgnfluer og andre viser 1860-1918	6 -	60 -
20	Sæsonens dansealbum for klaver 1914-1959	5 -	6 -
21	Koralbøger og åndelige sange efter 1800	21 -	12 -
22	Sang- og visebøger 1787-1965 - 548 titler delt i 25 kategorier	29 -	42 -
23	Danmarks Melodibog 1895-1942	2 -	4 -
24	Studenter-Sangforeningen 1833-1938 Detaljeret og indekseret registrant	4 -	58 -
25	Dansk korsang, bl. kor og lige stemmer Enkeltsange registreret i samling 74.	3 -	6 -
26	Samfundet til udgivelse af dansk Musik 1871-1971	20 -	24 -
27	Zithernoder - i optisk notation	1 -	2 -
27a	Trykte orkestermaterialer	2 -	3 -
28	30 særnumre 1749-1948 - Unica uden for systematikken	9 -	33 -

D Manuskripter og dedikationer

29	A: 44 væsentligere komponister Detaljeret og indekseret registrant	35 -	61 -
30	A: Ca. 650 komponister - Kortfattet alfabetisk registrant	49 -	19 -
31	Autografe breve og dokumenter 121 navne; registranten er indekseret	2 -	25 -
32	Håndskrevne noder Yderst forskelligartet materiale, opdelt i kategorier a - i.	37 -	22 -

E Trykt litterært materiale

33	Libretti 1774-1979	12 -	19 -
34	Programmer: koncerter 1841-1975 Summarisk registreret	11 -	3 -

35	Programmer: musikfester	1 -	1 -
36	Programmer: teater og ballet 1931-1976	24 -	5 -
37	Udsnit: personer, 1820-1985, alfabetisk	11 -	10 -
38	Udsnit: emner, grovsorteret	3 -	1 -
38a	Udsnit: teater- og kostumbilleder 1900-56	4 -	1 -
39	Musiktidsskrifter 1857-1983 Fuldstændige rækker af fagtidsskrifter	13 -	2 -
40	Musikbibliotekslitteratur og -kataloger	4 -	7 -
41	Musikforeninger og -institutioner Festskrifter m. v. med personhistorie	11 -	12 -
42	Scrapbøger	8 -	7 -
F Musikforlag, -handel og -formidling			
43	Musikforlag A: 23 større forlag - Historie og udgivelsespraksis, kataloger og pladenumre med datering	45 -	50 -
44	Musikforlag B: 287 mindre forlag Skematisk registrant med dateringer	18 -	28 -
45	Musikforlag i provinsen - Udgaver fra 249 forlag i 73 byer i tiden 1840-1976. Byalfabetisk registrant	6 -	29 -
46	Alternative musikforlag 1865-1929 - Et ret ukendt men betydningsfuldt fænomen registreret geografisk og kronologisk	32 -	56 -
47	Eget forlag. 143 komponister 1853-1963, med datering	2 -	8 -
48	Musikforlags-kataloger	3 -	18 -
49	Musikalske lejebiblioteker i København - Eksemplarer fra 18 lejebiblioteker, med firmahistorier; et lidet kendt fænomen	3 -	18 -
50	Musikalske lejebiblioteker i provinsen	1 -	4 -
51	Musikhandel i provinsen Noter om udviklingen i 76 provinsbyer	1 -	-
G Nodetryk			
52	Litteratur om nodetryk	3 -	4 -
53	Nodetryk; problemer og produktionsplan Kort fremstilling med illustrationer	1 -	8 -
54	Typetryk - 152 udgaver i typetryk, 1800-1949. Typemateriale og nodekorrektur i typetryk	5 -	18 -
55	Nodestik - Stukne noder fra Danmark og udlandet, korrektur i stik, samt tre stikplader	2 -	11 -
56	Litografisk nodetryk - Arbejder fra 11 litografiske etableringer med beskrivelse og litografisk sten	2 -	7 -
57	Overtryk - Den meget udbredte fremgangsmåde demonstreres og dokumenteres	1 -	6 -
58	Autografi - nodegrafik - Nodetryk med tekniske forklaringer og prøver, samt nodeskriver-værktøj	3 -	9 -
59	Forskellige reproduktionsmetoder - Hektografi, lustryk, stenciltryk etc. med forklaringer og en del udstyr	2 -	9 -
60	Danica trykt i udlandet 153 værker af 77 danske komponister udkommet 1805-1964	3 -	8 -
61	Nodetitler. Litteratur om emnet	1 -	3 -

62	Nodetitler tegnet af danske kunstnere 108 nodehefter med titeltegning af danske kunstnere	1 -	5 -
63	Fine eksemplarer Præsentationseksemplarer, uden for handelen	1 -	3 -
H Egne registranter - Musikbibliografi			
- Gruppen omfatter kun registranter			
64	Excerpter fra Adresseavisen 1783-1854. Udførlige excerpter, samlet i 12 ringbind, dækkende musiklivet i kronologisk forløb. Dokumentarisk hovedkilde	12 bd	c1400 -
65	Indeks til ovenstående excerpter Selektivt alfabetisk indeks	1 -	43 -
66	Koncerter i København 1783-1854 To registranter - med personindeks	1 -	160 -
67	Adresser i København efter 1783 - Håndskrevne lister over gaderne og deres indvånere gennem perioden	1 -	135 -
68	Musikhandlerkataloger 1784-1803 - Analyse af syv sortiments- kataloger, ialt c. 9100 titler af 934 komponister, annoteret og verificeret	3 -	400 -
69-71	Forarbejder til Dansk Musikfortegnelse omfattende A: 1750-1854, B: 1854-1897, C: 1898-1930, og D: 1931-1971. Udførlig anvisning til udarbejdelse af de savnede bind	18 -	100 -
72	Dansk Bogfortegnelse 1899-1930 Musikfortegnelse findes i disse år i disse ét-års-udgaver	4 -	1 -
73	Komponistindeks til musikfortegnelserne - Det foreløbige indeks omfatter c. 3000 komponister - med årstal	1 bd.	73 -
74	Serielle publikationer 1838-1945 - Fem udgivelsesrækker med skjulte komponistnavne, opført i personindeks	1 -	40 -
J Diverse samlinger			
Særsamlinger efter ikke-musikalske kriterier			
75	'Særforsorgen' - 2575 nodehefter efter emner, opdelt i 11 hovedgrupper og stærkt underdelt. Indeks omfatter stednavne, stikord og c 3000 personer	18 -	167 -
76	Topografi 679 nodetryk med tilknytning til stednavne, geografisk ordnet	6 -	56 -
77	Kvindelige komponister - Nodetryk af 158 komponistinder, summarisk registreret med datering	4 -	7 -
78	Besættelsestiden 1940-1945 - Fra alsang til DNSAP-udgaver	2-	7 -
79	Mirakelnoder - Forsøg på genveje til klaverspillet	1 -	8 -
80	Pseudonymer - En påbegyndt registrant	1 bd.	6 -
81	Nodebind - nodemapper Et omfattende fænomen omkring 1900	4 -	6 -
82	Nodepapir - Talrige eksempler - før kopimaskinen	3 -	4 -
83	Sangkort - Talrige eksempler ca.1910-1953	2 -	6 -
84	Musikere og restauranter - Fagmusikere og deres programmer	1 -	4 -
85	Portrætter og kostumbilleder En ophobning af billedmateriale af højst forskellig natur	3 -	9 -

De enkelte samlinger refererer til et bestemt stofområde, men de griber i omfattende grad ind i hinanden; emnerne anskues fra forskellige synsvinkler, og denne interaktion giver mange muligheder.

Dansk musikhistorie gennemgår i perioden en overordentlig broget udvikling, der rækker fra Napoleonstiden til efter anden verdenskrig. Men som al anden åndsvirksomhed var musikken et integrerende led i samfunds- og kulturlivet. Den var et produkt af og en drivkraft for folkets udvikling i mange henseender, og gennem tiderne fik den stadig større udbredelse.

Den er ikke blot historien om komponisternes liv og virke. Den angår i lige så høj grad det musikliv, der trivedes, og som påvirkede og afspejlede samfundslivet. Den musikformidling vi kender idag, er afgørende forskellig fra datidens; vi har fået radio og tv, plader, bånd og video, et udviklet undervisningssystem og sociale vilkår, som dengang var aldeles ukendte.

Vort kendskab til musikken i tidligere tid er derfor i væsentlig grad baseret på de noder, der blev trykt og forhandlet. De var datidens musikformidling og de er nu det kildemateriale, vi kan benytte.

Nodeproduktionen, d.v.s. det overleverede materiale, kan opdeles i kunstmusik og brugsmusik.

Kunstmusikken i de store former for teater og koncertsal blev udgivet i klaverudtog, fordi musikken var opført og kendt. Teatrene fik stadig større publikum, og korttraditionen vandt frem gennem Musikforeningen og Studenter-Sangforeningen. De mindre former, klaverstykker og sange, blev trykt og dyrket, *fordi* de var trykt, og de blev i stigende grad led i den borgerlige kultur.

Brugsmusikken

Undervisningsmusik udviklede sig med tiden. Allerede 1843 stiftedes Musiklærerforeningen i København, og 1867 Musikkonservatoriet, som bl.a. fik søgning af unge piger fra bedre hjem. Antallet af undervisningshefter er meget stort.

Dansemusik blev fra omkring 1820 udgivet for klaver: fra 1840 kendes Lumbyes talrige hefter, og senere adskillige andres udgaver. Iøvrigt var Lumbye i stort omfang sin egen forlægger. Uden for den traditionelle musikhandel udkom serier af dansemusik - især den folkelige - hos en række musikdirektører, cf # 46. Danse-

hefter blev en betydelig industri, fra dette århundredes første halvdel kendes bl.a. sæsonens balalbums for klaver, cf. # 20.

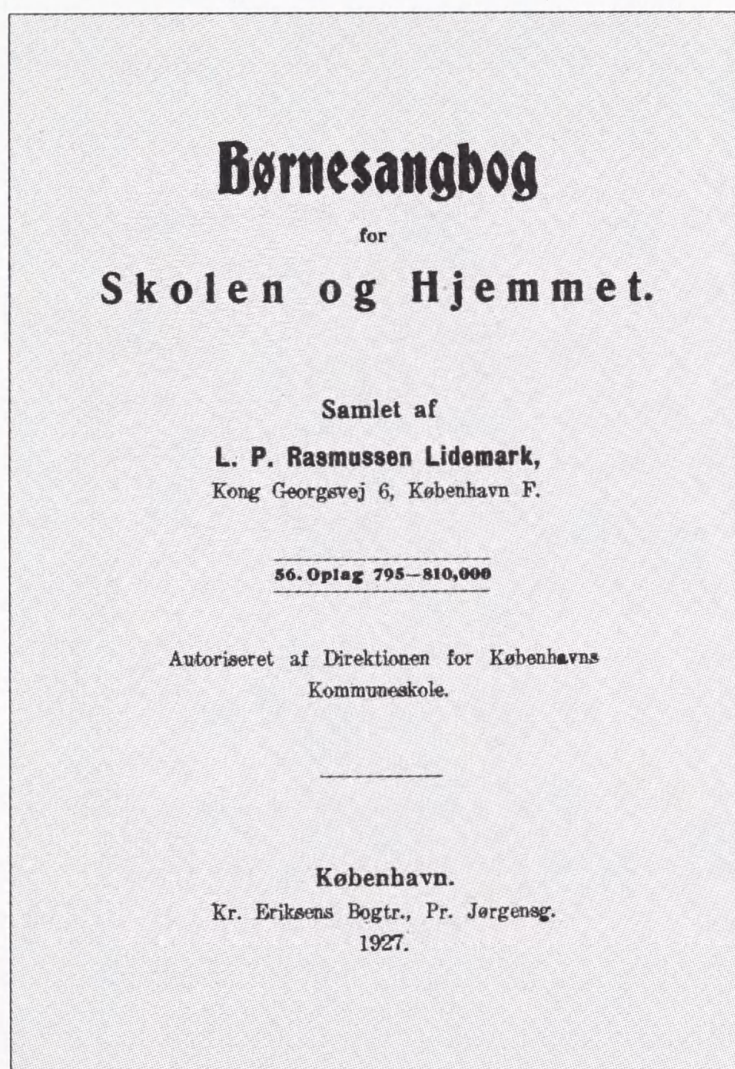
Kirkemusikken præges efter *Berggreens koralbog* 1853 af Grundtvigs omfattende produktion, som fremkaldte kompositioner og nodeudgivelser; dertil kom Indre Mission og andre retninger, der affødte melodiudgaver. Det nye århundrede indvarsledes 1901 med *Bielefeldts koralbog*, 1918 udgav Thomas Laub *Dansk Kirkesang*, og endelig fulgte 1954 *Den danske Koralbog*.

Skolesangen var indført ved skoleloven af 1814, og dermed var markedet åbnet for udgivelse af sangbøger. Berggreen gik i spidsen, hans skolesange begyndte i 1834. I 1859 blev han landets sanginspektør, og hans efterfølgere i embedet, Viggo Sanne o.a., udgav ligeledes egne skolesangbøger.

Militærmusikken spillede vel en betydelig rolle på flere måder, også som koncertgiver, men dette stof forblev utrykt.

Den folkelige sang udviklede sig i det historiske forløb til en betydelig kulturfaktor i sine mange forgreninger. Før 1800 begyndte talrige vise- og sangbøger. Det ejendommelige, men

ofte forekommende udtryk 'Sang og Musik' har spillet en væsentlig og aktiv rolle i den samfundsmæssige udvikling. Fællessang er traditionelt en af de mest magtfulde agitationsformer; den samlede og opildnede folk. Linien går fra *Marseillaisen* over *Dengang jeg drog afsted* og fra Genforeningen 1920 til Besættelsestidens alsang. Sangen toges i anvendelse i allehånde sammenhænge, enhver 'Bevægelse' fik egne sange og ofte egne sangbøger. Det gælder politiske strømninger og ikke mindre arbejderbevægelsen og utallige andre tendenser inden for det sociale, religiøse eller andre

Bemærk: 56. Oplag, 795-810,000

kulturelle gebeter. Der blev skrevet kampsange for alle slags mærkesager, men fælles var det, at de for at kunne slå igennem måtte have en egnet melodi. Mængder af vers er kun bevaret, fordi de blev sunget. Hvem ville vel idag kende Oehlenschlägers "Der er et yndigt Land", hvis ikke melodien havde båret teksten. Tendensen er usvækket. Nordahl Griegs digt "Kringsatt af fiender" har fået sin status gennem Otto Mortensens melodi.

Fænomenet er velkendt, og gennem tiden er talrige sange blevet sunget på de ejendommeligste melodier. Grundtvigs sal-

mer blev ofte sunget på verdslige melodier, blot de var forsamlingen bekendt.

Men hvorfra?

Melodiernes vej kan være noget snørklet. Det gælder langt ind i kirkelige og kristelige kredse. Det ses i J.C. Lindbergs *Rosen-Kjæden* fra 1843, som har et særskilt og ganske underholdende register over "Melodier, hvorefter Psalmerne i denne Samling kunne synges". Thi forudsætningen var jo, at den kunne synges på en i forvejen kendt melodi, og et eller andet sted må folk jo have melodien fra.

Knopskydningseffekten finder udtryk i vaudevillen, som fra 1825 fik en omfattende udbredelse landet over. Ganske tit blev sange skrevet til melodier fra teaterrepertoiret, med en tekstlig eller stemningspræget allusion. Mange af melodierne var trykt og dermed tilgængelige i de meget udbredte *node-periodica* (#16). Dette 'Schein des Bekannten' træffes ganske ofte og har nok været et led i teknikken.

Det religiøse liv var traditionelt forbundet med fællessang. Også skolen har til stadighed dyrket sangen i forskellige former, - i folkeskolen, i de højere skoler og ikke mindre i højskoler og friskoler, og endelig kan nævnes studentersangen, - som fik en egen udvikling.

Mel.: Paa Søen, naar den skummer vred.

Welt tidt den gamle Klage Lød:
 Bort svinder Nordens Hætter,
 Fordi man vrager Øllebrød
 Paa Sjølunds fagre Sletter.
 Nutidens Mænd bær galt sig ad,
 Naar de vil leve bedre.
 O Dannedmand, spis samme Mad
 Som Dine gæve Fædre!

Sæt gammelt Brød i Blød en Dag,
 Selv om det tørt og smaat er
 Og kog det saa i Ro og Mag
 Med Hvidtøl — 4 Potter,
 Rør dygtigt om, si Klumper fra,
 Spender en halv Citron blot,
 held Sukker i! Kanel? — Ha ja —
 Det smager hver Person godt.

Side fra *Kogebog for musikalske Husmødre*. Illustrationerne er af Alfred Schmidt.

I 1888 havde kong Christian den 9. 25 års regeringsjubilæum. Louis Forgeron (=Ludvig Smith) komponerede derfor en Jubilæums-Fest-Polonaise.

Praktisk talt enhver 'Bevægelse' inddrog sangen i det daglige liv, fra arbejderbevægelsen og afholdssagen til kvindebevægelsen og fredsbevægelsen. Dertil kom et utal af lokale sangbøger som f.eks. *Morsø-Sangbogen*, *Dansk Rytter Sangbog*, *Husmoder-Sangbogen* etc., ad infinitum.

Danmark har en tradition for at fester - også sørgefester - markeres med sang. Dette rækker fra en stribe af officielle kompositioner til kongelige og nationale anledninger til familiens konfirmationssange. Spektret er utroligt vidt. Fra Berggreen kendes formuleringen "Sange fra det danske Huus- og Selskabsliv i tidligere Tid", - der suppleres med drikkeviser, som trivedes ved siden af afholdsbevægelsens anstrengelser. I en lang årrække udgav Børnehjælpsdagen sanghefter til indsamlerne.

Endelig er sangen et væsentligt element i forlystelseslivet i alle dets afskygninger, - fra opera på Det kgl. Teater over vaudeviller og operetter, revyer og kabaret'er til artister og syngepiger. I alle disse gestalter blev melodier udbredt i befolkningens forskellige lag, og meget melodistof blev tilgængeligt for almenheden.

Sangbøgernes rolle kan næppe overvurderes. Man har talt om den sorte, den blå og den røde, d.v.s. *Salmebogen*, *Højskolesangbogen* og *Arbejdersangbogen*. Alle tre bygger på det musikalske element - tilpasset relevante tekster. I en del tilfælde er der nogen stilforvirring; i 1800tallet blev salmer sunget på visemelodier, og tilsvarende er melodier ofte anvendt i strid med deres oprindelige karakter. Det tog man ikke så tungt på, blot folk kendte melodien, så at man kunne synge sammen.

Den danske sangtradition fik sit monument i *Danmarks Melodibog*, hvis første tre bind udkom fra 1895 til 1902, bind 4 kom 1922 (samme år som melodibogen til *Højskolesangbogen*), - og bind 5 så sent som 1931. - Cf. #23.

Musikformidlingen

Hvordan blev melodierne udbredt i befolkningen? To væsentlige faktorer må ind i billedet.

De musikalske lejeviblioteker, cf. #49, er idag lidet kendt. De fungerede - på forretningsmæssig basis - som vor tids musikbiblioteker. Utroligt store stofmængder stod til folks rådighed. I 1850 havde København 130.000 indvånere. Her havde Loses og Plenges lejeviblioteker hver ca. 30.000 værker, i 1889 nåede Plenges op på 100.000. - Fra 1806 til 1875 kendes 38 hovedkataloger med 47 tillæg. De har årstal og kan vise, hvad der på den tid var til rådighed for publikum. Betydelige dele af de gamle lejeviblioteker findes bevaret i Statsbiblioteket. Cf. #49.

De meget udbredte nodeperiodica - se #16 - har uden tvivl haft stor betydning. Horneman & Erslev udgav *Musikalsk Museum* fra 1846 til 1877, og det vides, at det en tid havde et oplag på 3.500 ekspl. En nyskabelse begyndte 1861 med *Musikalske Nyheder*, som var redigeret af H.C. Lumbye og Emil Horneman; heri udkom

Lumbyes kompositioner. - *Album for Sang* blev 1867-1877 et fornemt forum for den nordiske romance. Og endelig kan nævnes *Hver 8. Dags Musik og Sang*, som Olfert Jespersen udgav 1899-1908. I alle tilfælde var udbredelsen og betydningen stor.

Musikformidlingen lå i 1800tallet i musikhandlernes hænder, de levede af at sælge noder. Det er derfor nyttigt at se på udviklingen i branchen. Den er gennemgået i #43-51. Her er redegjort for den specielle udvikling i Danmark, som fra 1879 er kendetegnet ved Wilhelm Hansens monopolstilling. Nodetryk er en forudsætning for musikhandelen og en væsentlig faktor ved datering. Da noder - som nævnt - ikke har udgivelsesår som bøgerne, må man via forlagsnavne og pladenumre kombinere sig frem til det aktuelle år - og til udviklingen. Nodetryk er samlet i #52-63.

Nodernes internationale sprog gør, at talrige danske kompositioner er udkommet i udlandet, det gælder f.eks. Kuhlau, Gade og Carl Nielsen. Dette forhold er belyst i #60.

Et andet karakteristisk træk for noder er, at de store og tynde hefter ofte har interessante og relevante titelsider udformet af danske billedkunstnere. Dette findes beskrevet i #62, der rummer en række illustrationer af Valdemar Andersen, Hans Bendix, Harald Giersing, Louis Moe, Storm P. og mange andre. Nodetitler er blevet et begreb, der dyrkes af kunsthistorikere og samlere.

Utrykt kildemateriale til et meget omfattende og uensartet stof er samlet i #64-74. Grundstammen udgøres af detaljerede excerper fra *Adresseavisen* 1783-1854. De har dannet grundlag for *Dansk Musikfortegnelse I*, 1750-1854, som udkom 1979, og de giver et udførligt og broget billede af musiklivets udvikling. Heri er optaget dels udgivelser, dels koncerter og andre musikalske elementer, der har præget tiden.

Det samme gælder de uhyre oplysende kataloger over sortiment (d.v.s. noder fra fremmede forlag) fra 1784 til 1803, som afdækker det righoldige og varierede node-materiale, der stod til publikums disposition. Det kontinentale musikliv blev tidligt repræsenteret i musikhandlernes avertissementer. Beethovens kurfyrstesoner blev forhandlet i København allerede 1787. Også Mozart er ganske fyldigt repræsenteret, måske i sammenhæng med Constanze Mozarts ophold i København 1810-1820. Interessante aspekter i tidens musikliv er belyst i denne sammenhæng.

Afsnittet rummer i #69-71 et af mine hovedmål, et praktisk realisabelt forslag til en retrospektiv dansk musikfortegnelse 1854-1971, som kan udarbejdes på grundlag af det foreliggende materiale.

GADE & WARNY--MUSIKFORLAG, KØBENHAVN

NORDISK HØJESTYK & TRYKKERI KØBENHAVN

"Diverse samlinger"

Gruppe J: #75-85. De trykte noder af anno dazumal angår ikke blot det rent musikalske. Ikke mindst sangene er i udstrakt grad relevante for andre forskningsdiscipliner. Det gælder litteraturhistorie, samfundshistorie i alle dens afskygninger, teo-

logi, skolehistorie, lokalhistorie, personalhistorie, kunsthistorie, erhvervshistorie, trykhistorie, kvindehistorie og fædrelandets historie. Musikken er bestandig et integrerende led i udviklingen, og ikke sjældent giver detailstudier spændende resultater og/eller forklaringer af sammenhænge, der belyser en udvikling på en ny måde. - Dette kommer ikke mindst til udtryk i #75:

Særforsorgen. Denne registrerer 2.575 nodetryk efter emne - uden nogen som helst musikalske hensyn. Her er noder på utraditionel vis delt op efter det, som de handler om. Opdelingen er i hovedtræk:

A: Navne	G: Fritid og selskabsliv
B: Samfundet	H: Nydelsesmidler
C: Erhverv	I: Digtere, deres værker sat i musik
D: Militaria	K: Naturen
E: Kommunikation	L: Musik og curiosa
F: Menneskelivet	

Samlingen er udførligt registreret. Det er således muligt at slå op under emner som f.eks. pigenavne, spejdere, film, kortspil, øl, tobak, dyr og planter, - samt danske digtere. Særligt repræsenterede navne: Aakjær, H.C. Andersen, Blicher, Drachmann, J.P. Jacobsen, Thøger Larsen, Kaj Munk og Seedorf.

Særforsorgen er en uhyre broget samling. Separat er opstillet: #76: Topografi og #77: Kvindelige komponister; begge er ordnet alfabetisk.

De følges af nogle særsamlinger fra det musikalske overdrev. #78 afspejler Besættelsestiden 1940-1945 - herunder danske nazistiske nodeudgivelser, - #80 er en påbegyndt registrant over pseudonymer, #84 belyser musikere og restauranter, især i mellemkrigsårene, da der endnu var tradition for levende musik, - og endelig #85 der rummer en omfattende samling af musikalsk billedmateriale, deriblandt en del udsnit, som ellers er vanskeligt tilgængelige.

Samlingerne er blevet til og ordnet på utraditionel maner. Der er lagt vægt på præsenssamlinger, - ofte må ellers en komponists værker hentes frem fra koralbøger, periodica eller andre samlinger; her er de søgt anbragt i en helhed. Hefterne er uindbundne, - dette beforder arbejdet med dem, når man f.eks. ønsker at sammenligne titelsider, som tit kan vise en udvikling, der kan være informativ, f.eks. ved serietitler.

Eksempelsamling

Det aktualitetsbetonede, ofte anekdotiske præg, der tit kan iagttages i udformningen af trykkene, kan kræve at man sætter sig lidt ind i datiden, - forhold som den-

Pariser-dansen Polka introduceredes i Danmark midt i 1840'erne. Trinene kunne bl.a. læres ved hjælp af denne instruktionstavle.

gang var almindeligt kendt, må idag afdækkes og forklares. Gennem avisen kan vi følge virtuosernes optræden i den danske hovedstad. I april 1842 gav Clara Schumann tre koncerter i København. Ved den lejlighed medbragte hun Robert Schumann's nye opus 40: *Lieder für eine Singstimme*, til tekster af H.C. Andersen, hvem heftet er tilegnet. De udkom i september 1842 hos Lose & Olsen i København og Fr. Kistner i Leipzig.

I 1844 averteres undervisning i den nye Pariser-dans Polka. Det fremgår heraf, at polka først bliver dyrket her til lands på den tid.

Børnesange er et ganske spændende kapitel. En perle i genren er Ingemanns og Weyses *Morgensange for Børn*, der udkom 1837 hos Reitzel. Heri findes den meget kendte og yndede "Gud ske Tak og Lov!" - men i de tidligste udgaver har den to vers, der er udeladt i de fleste senere, - og de giver egentlig et socialhistorisk indtryk af vægt. Vers 3-4 lyder:

Fattig Mand fuldstærk
gaar nu til sit Værk;
rask hver Haand sig rører nu med Glæde.
Fattig Kone maa
til sin Dont udgaa,
at de Smaa skal ei for Brødet græde.

Fader gik sin Vej,
Moder see vi ej;
dog i Nød vi sidde ej tilbage.
Arnens Ild er slukt,
Hjemmets Dør er lukket;
Gud dog sørger for os alle Dage.

Også en anden af vore klassiske børnesange kan belyses, den har en historisk baggrund. Joh. Chr. Gebauers "En lille Nisse rejste" - med tekst af Jul. Chr. Gerson - udkom 1845. I vers 2 hedder det som bekendt:

Han kom til Stormogulen,
og der hvor Kæmpekålen gror ...

Stormogulen kan ses i relation til dansk kolonihistorie. I 1839 blev den asiatiske handel frigivet, i 1843 opløstes Asiatisk Compagnie, og i 1845 overdrog Danmark sine besiddelser i Indien til det engelske asiatiske kompagni. Det var avisstof.

Kæmpekålen var også et levende emne. I 1847 var der en formelig annoncekrig

mellem gartner Jensen i Korsør og hans kollega Feilberg på Blegdammen i København. Deres inserater er ganske fyldige - og det har altså været avisstof.

Til julen 1870 udkom *Børnenes Musik*, - der senere blev kendt som Storkebogen. Den var udgivet af "En Moder", d.v.s. Serine Hagen, som var gift med den udmærkede musikforlægger og forsker S.A.E. Hagen. Hun havde samlet overlevere bernesange og -sanglege, og H.C. Andersen skrev det indledende vers dertil. Med den bog er meget traditionelt materiale blevet bevaret for eftertiden, - endnu i 1970erne blev den genoptrykt.

Til julens klassikere hører "På loftet sidder nissen med sin julegrød". Melodien stammer fra Otto Teich's salonstykke *Die Holzauktion*, som Wilhelm Hansen i 1892 erhvervede for Skandinavien. Den er kommet i talrige oplag.

Fra 1902 stammer Axel Breidahls "Proletarbarnet", "Sørens far har penge". Den vandt udbredelse som børnesang, men den kan ses som et seriøst indlæg i vurderingen af børnenes vilkår på den tid. Det samme gælder Chr. Ludwigs "Mælkedrengen", "Se, min bestilling det er den at være mælkedreng", som udkom 1914. Også den er egentlig et indlæg i børnesagen, og komponisten og forfatteren Chr. Ludwigs er formentlig identisk med den senere biskop i Aalborg.

Vaudevillen

Genren begyndte, da J.L. Heiberg i maj 1825 oplevede den tyske sangerinde Emilie Pohlmann, som på Det kgl. Teater under stort bifald optrådte i Carl von Holteys Liederposse *Die Wiener in Berlin*. - Klaverudtoget findes i #17 som nr. 0. - Dette gav ham inspirationen til en række vaudeviller, som han indledte i november samme år med *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*, og modtagelsen var så varm, at han og andre fortsatte i samme spor.

I *Nej* (1836) lader han klokker Link synge "Taarnet skulle styrte sammen"; melodien er fra Kuhlaus opera *Lulu*, hvor den hedder "Kloden maatte styrte sammen". I *Emilies Hjertebanken* (1840) indfører Heiberg "Højt paa en Gren en Kragesad" (i 5/4-takt). Den tyske original har såmænd teksten "Auf einem Baum ein Kuckuck sass". Dermed blev den indlemmet i det danske sangrepertoire.

Melodien til "Glade Jul" har også sin egen historie. Franz Grubers berømte melodi blev først trykt i Dresden 1840. I Danmark forekommer den i Berggreens *Folkesange* 1843, - som ikke fik nogen nævneværdig udbredelse. Men så kom Henriette Nielsens vaudeville *Slægtningene* op på Det kgl. Teater 1. sept. 1849, og

Chor af Qvinder.

N° 8.

V. 1. Go - de Ba - ron! Go - de Ba - ron! Høi - e Ba - ron!

Høi - e Ba - ron! Hør vor Bøn og vor kla - gen - de Tøn! Lad dem be - væ - ges, o

høi - e Ba - ron! El - len lad hos os bli - ve! El - len lad bli - ve hos os!

V. 2.

HOWARD. ¶: Underlig Børn :|
 ¶: Singular Smaa :|
 Tro I Miss Helen her længer skal gaae
 At passe Gaas og med Træstoene paa,
 ¶: Og spise stegte Kartoffler
 Stegte i Aske besides :|

V. 3.

PIGERNE. ¶: Høie Baron! :|
 ¶: Herre saa god :|
 Hør dog vor Klage, o var dog saa god

HOWARD. Nei lille Piger!...

PIGERNE. O staae ei imod
 Ellen lad hos os blive!
 Ellen lad blive her!

DICK. No, no lille Piger
 Miss can slet ei blive her!
 Of Of! smukke Piger
 Dick villi him self blive her!

Vaudeviller opførte paa *Kjøbenhavns Theatre* arrangerede for Pianoforte med Text. Heri Chor af Qvinder, der synger på den melodi, som B.S. Ingemann senere skrev "Glade Jul" til.

allerede 10. okt. udkom klaverudtoget dertil. Heri findes et Chor af Qvinder "Gode Baron, høje Baron", og melodiangivelsen lyder "Stille Nacht". Allerede den første sæson gik vaudevillen tolv gange, og det er ganske tænkeligt, at Ingemann derved er blevet opmærksom på melodien. I dec. 1850 kunne han lade sin "Glade Jul" trykke i *Dansk Kirketidende* - med Grubers melodi.

Endelig kan her nævnes "Sikken voldsom Trængsel og Allarm". Emil Horne-man og Peter Faber havde vind i sejlene i året 1848. Fra det år stammer "Dengang jeg drog afsted" og "Højt fra Træets grønne Top", begge blev straks udgivet og kendt.

I decemberheftet af *Musikalsk Museum* (årg. 3, hf. 6) finder vi da "Jule-stemning". Melodien er hentet fra Nestroys tryllefarce *Lumpacivagabundus*, den er slutnings-sangen deri. Faber må altså have kendt melodien, selvom farcen først i september 1850 kom op på Casino. Vaudevillen behandlede ofte aktuelle emner. I

januar 1846 opførte Det kgl. Teater H.P. Holst's *William og Emma*, - og man kunne fristes til at tro, at den handler om to unge personer, som får hinanden i sidste akt. William og Emma var imidlertid to dampbåde, som sejlede passagerer fra København til Klampenborg, hvor vandkur- og brøndanstalten var blevet åbnet i 1844.

Vaudevillens udbredelse gælder ikke blot de københavnske scener. Tidligt blev det skik landet over, at man i lokalsamfundene spillede dilettant i forsamlingshusene. Dertil brugte man ikke blot de trykte klaverudtog, - man kunne leje opførelsesmateriale fra teaterforlag.

Så sent som i 1950 udgav J.L. Wulffs Teaterforlag på Købmagergade en trykt katalog over komedier, man kunne leje til lokale forestillinger, - deriblandt nogle af de tidligste vaudeviller. Traditionen har været temmelig sejlivet. Cf. #17, tillæg.

Revyerne (#18) har tidligere som genre været betragtet som noget mindre fint. Først i de senere år har man fået blik for deres værdi som tidsdokumentation. De afspejler ofte umiddelbart, hvad der rørte sig i samfundet, og de udgør en glimrende socialhistorisk kilde. Revyen fik sin faste form med Sommerrevyen, der fra 1876 frem til 1922 blev en fast årlig begivenhed. - Sommerrevyen var blevet et begreb, og det generede justitsminister P.A. Alberti i den grad, at han forbød betegnelsen. Derfor finder vi, at man i 1908 kalder den for Sommer-Menuen, - det var ikke forbudt. Og i september 1908 meldte Alberti sig som bekendt som bedrager; fra 1909 hed det atter Sommerrevyen.

En særlig betydning fik revyen i besættelsestiden. Den tyske censur søgte efter evne at forhindre farligt stof, men udfordringen blev taget op, og den underfundige revy blev et nationalt anliggende.

Sangkorene

Som tidligere nævnt spillede korsangen en betydelig rolle i samfundsmønstret. Det begyndte tidligt. Allerede i 1845 stiftede typograferne som nogle af de første en sangforening. Endnu levede man jo under enevælden, og sociale rørelser havde trange kår. Fagforeninger var ikke opfundet, men man kunne dog mødes under kollegiale former i et sangkor - og måske kunne man også på prøveaftnerne tale om faglige problemer. Sangkorene var legalt virke.

Senere blev arbejdersangkorene under den frie forfatning en slagkraftig organisationsform, ikke mindst ved de store stævner. Og historien har det stundom med at gentage sig. I 1982 var der havnearbejderstrejke i Esbjerg, men strejken var ulov-

lig og kunne derfor ikke støttes økonomisk. Men da dukkede en mand op med en papkasse med et betydeligt beløb i kontanter. Han hed Preben Møller Hansen, og han ønskede at yde et bidrag. Men naturligvis kunne han ikke krænke den overenskomstmæssige situation ved at give pengene til fagforeningen. Derimod fandt han det rimeligt at støtte de musiske udfoldelser, så han gav beløbet til havnearbejdernes sangkor.

Studentersangen (#24) På en række punkter fik studentersangen betydning og indflydelse. Studenterforeningen var blevet stiftet 1820, og i 1839 kom så Studenter-Sangforeningen til. I dens rammer fandt en række kunstnere deres centrale virkefelt. Hartmann var gennem mange år førerskikkelsen. Fra 1854 til 1858 var Heise foreningens dirigent; da han rejste til Sorø, blev han på dirigentposten afløst af den fortræffelige versekunstner Chr. Richardt. De store nordiske studentermøder blev højdepunkter for den skandinaviske ide. En anden side af foreningslivet var koncerterne og de mange tourneur i provinsen, hvor forhenværende medlemmer blev inddraget. Den akademiske form, de som studenter havde tilegnet sig, blev ofte grundlaget for deres virke i kulturlivet i de samfund, hvor de som embedsmænd kom til at virke, og derigennem påvirkede de i betydelig grad provinsens musikliv.

En anden side af livet i Foreningen var salskomedierne, som nu og da blev overført til de københavnske scener. Ikke få vaudeviller - især af Hostrup - er oprindeligt skrevet til Foreningen, for derefter at blive optaget i teatrenes repertoire, - det gælder således *Genboerne*.

Endelig får man nævne nodehefternes udstyr. Fra gammel tid var der tradition for, at titelsiderne ofte blev kunstnerisk udformet, og fra guldalderperioden ca. 1846-1879 kendes talrige eksempler på smagfulde og iøjnefaldende titelsider. Det gælder således talrige udgaver fra Lose & Delbanco; de to herrer drev ikke blot musikforlag, de startede også i 1859 *Illustreret Tidende*. Lose var billedredaktør og teksten besørgede Delbanco. Fra den tid kendes ypperlige eksempler på titelsider i træsnit. Senere har en række kunstnere ydet deres bidrag, - en del er samlet i #62, som giver stof til studier af et ikke ringe omfang.